

Фізіологічні основи спортивного тренування

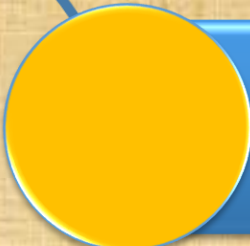
План

1. Тренованість – специфічна форма адаптації до фізичних навантажень.
2. Поняття про тренованість і спортивну форму.
3. Фізіологічні закономірності, що визначають тренованість.
4. Поняття про сприйнятливність до тренувальних впливів.

Адаптація фізіологічна (як процес) – сукупність морфологічних, фізіологічних і метаболічних змін, які є основою пристосування організму до умов навколишнього середовища і спрямованих на збереження гомеостазу.

1. Систематичні заняття ФК або спортом викликають адаптацію (специфічне пристосування) організму до фізичних навантажень.

2. В основі такої адаптації лежать виникаючі у результаті тренування:

** морфологічні, метаболічні та функціональні зміни у різних органах і тканинах;

** вдосконалення нервової, гормональної та автономної клітинної регуляції функцій.

Загальні механізми адаптації клітин і органів до фізичних навантажень:

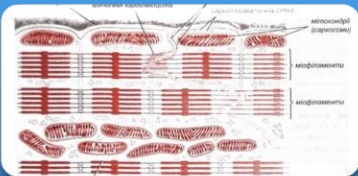
Гіпертрофія.

Мієлінізація мотонейронів.

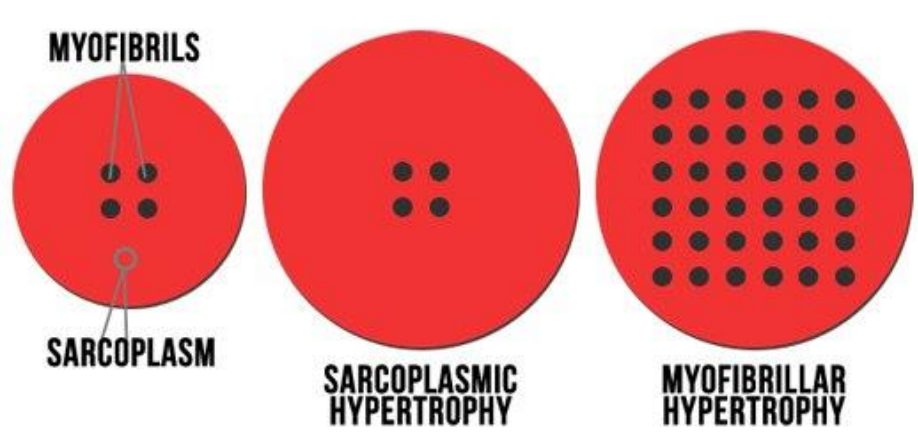
Васкуляризація тканин (м'язів, міокарду, легень, тощо).

Набуття клітинами скелетних м'язів збільшених енергетичних властивостей (накопичення речовин, мітохондрій, міоглобіну).

Формування стійкості вегетативних центрів до специфічних подразників (ацидоз, гіпоксія, гіперкапнія).

ГІПЕРТРОФІЯ СКЕЛЕТНИХ М'ЯЗІВ

САРКОПЛАЗМАТИЧНА:
маса збільшується за
рахунок кількості органел і
речовин (саркоплазма,
мітохондрії, міоглобін,
глікоген)

МІОФІБІЛЯРНА:
маса збільшується за
рахунок апарату скорочення
– міофібрил (збільшується
поперечних розмірів)

3. Усі ці зміни визначають *тренувальні ефекти*, які проявляються:

**у поліпшенні різноманітних функцій організму, що забезпечують здійснення даної (тієї, що тренується) м'язової діяльності, і, як наслідок,

**у підвищенні рівня фізичної підготовленості (тренуваності) тих, хто займається,

**у зростанні спортивного результату.

З т.з. ТМФВ,
тренованість - рівень
розвитку спеціальної
підготовленості
конкретного спортсмена.

З фізіологічної і загальнобіологічної т.з.
тренованість - специфічний
комплекс адаптаційних реакцій
організму на фізнавантаження, що
сформувався у процесі систем-х
тренувальнь і який зумовлює
конкретний рівень розвитку загальної
і спеціальної фізичної працездатності
організму спортсмена.

• **Тренованість у декількох аспектах:**

педагогічному (технічна та тактична підготовленість);

медичному (морфо-функціональні показники організму і стан здоров'я),

психологічному (психологічний стан спортсменів, їх моральні та вольові якості);

соціальному (місце спортсмена у суспільстві, умови його життя, мотивація до занять)

Спортивна форма - це стан оптимальної готовності до досягнення спортивного результату, який потрібно розглядати як результат набуття у процесі тренування кількісних змін, які дають якісно новий стан.

Спортивна форма - стан спортсмена на етапі розвитку тренуваності, коли він підготовлений для досягнення найбільш високих спортивних результатів у певному виді спорту.

Спортивна форма - стан оптимальної готовності до спортивних досягнень, яке досягається спортсменом у результаті відповідної підготовки, на кожному новому щаблі спортивного вдосконалення.

• **Спортивна форма характеризується комплексом**

- * фізичних,
- * лікарсько-контрольних,
- * психологічних,
- * інтегральних ознак,

які свідчать про високий розвиток фізіологічних функцій і узгодженої діяльності всіх найголовніших систем організму.

3 біологічної т.з. спортивна форма характеризується:

- підвищеною мобільністю організму
- більш швидким включенням у роботу і перемиканням з одного виду діяльності на інший;

- економічністю функцій, яка проявляється більш значному зменшенні енергетичних втрат за одиницю часу;

- здатністю підтримувати специфічну м'язову діяльність на такому високому рівні, який неможливий поза спортивної форми;

- прискореним протіканням відновних процесів;

- повною синхронізацією з погляду специфічної адаптації усіх функцій організму.

Фізіологічні закономірності, що визначають тренуваність:

1. основні функціональні ефекти тренування;

2. порогові (критичні) навантаження для виникнення тренувальних ефектів;

3. специфічність тренувальних ефектів;

4. оборотність тренувальних ефектів;

5. тренувальність, що визначає величину тренувальних ефектів.

2 основних функціональних ефекти тренування

1. посилення максимальних функціональних можливостей усього організму у цілому і його провідних систем, що забезпечують виконання вправи, що тренується (*↑ максимальних показників, що проявляються при виконанні граничних, максимальних, тестів (вправ);*

2. ↑ ефективності (економічності) діяльності всього організму у цілому та його органів і систем при виконанні виду м'язової діяльності, що тренується (*↓ функціональних зрушень у діяльності різних провідних органів і систем організму при виконанні стандартного немаксимального навантаження).*

Порогові тренувальні навантаження

Тренувальні ефекти виникають тільки у тому випадку, якщо систематичні функціональні тренувальні навантаження досягають або перевищують деяке порогове навантаження (*принцип прогресивного (наростаючого) наднавантаження*).

Тренувальний ефект залежить від обсягу (об'єму) фізичного навантаження - ЙОГО

тривалості,

інтенсивності і

частоти.

Відносне значення параметрів порогових фізичних навантажень залежить від:

виду тренування (силове; швидкісно-силове, витривалістне, технічне або ігрове) і

характеру тренування (безперервне циклічне або повторно-інтервальне).

Величину тренувальних і змагальних навантажень можна охарактеризувати з «зовнішнього» і «внутрішнього» боку.

«Зовнішнє» навантаження характеризується як фізичне і визначається за тривалістю і швидкістю виконаних вправ, кількістю повторів, підходів, елементів, піднятої ваги тощо.

«Внутрішнє» або фізіологічне навантаження є мірою мобілізації функціональних можливостей організму під час виконання тренувальної роботи і враховується за такими показниками, як використання кисню, кисневий борг, частота серцевих скорочень, артеріальний тиск, рН-крові, лактат крові тощо.

Величина навантаження визначається за двома основними компонентами – об'ємом та інтенсивністю.

Інтенсивність тренувальних навантажень

Фізіологічні методи визначення:

Прямі - вимірювання швидкості споживання O_2 - абсолютної (л/хв) або відносної (% МСК) або в одиницях метаболічного еквівалента (МЕТ);

Непрямі - засновані на певному зв'язку між інтенсивністю аеробного навантаження і фізіологічними показниками під час його виконання (за ЧСС і ПАНО).

Визначення інтенсивності навантаження за ЧСС - уявлення про навантаження на ССС (і перш за все, на серце),

Визначення інтенсивності навантаження за ПАНО - уявлення про метаболізм у робочих м'язах.

Для вираження міри інтенсивності фізичної активності широко використовується метаболічний еквівалент (MET). MET – це відношення рівня метаболізму людини під час фізичної активності до рівня його метаболізму в стані спокою. Один MET – це кількість енергії, що витрачається людиною в стані спокою та еквівалентне спалюванню 1 ккал/кг/години. Підраховано, що в порівнянні з людиною в стані спокою 41 помірно активна людина спалює в 3-6 разів більше калорій (3-6 MET), а високо активна людина – більш ніж у 6 разів (>6 MET). Наприклад, людина тренується з інтенсивністю 4 MET та тривалістю 30 хвилин, тобто вона робить $4 \cdot 30 = 120$ MET-хвилин рухової активності. Також людина може досягти 120 MET-хвилин рухової активності, виконуючи 8 MET активності 15 хвилин.

Тобто, MET є еквівалентом класифікації інтенсивності:

- *легка інтенсивність – менше 3 MET;*
- *помірна інтенсивність – 3-6 MET (ходьба зі швидкістю 2.414 метри за 30 хвилин відповідає 3.3 MET);*
- *висока інтенсивність – більше 6 MET (біг зі швидкістю 2 кілометри за 15 хвилин відповідає 8 MET).*

Таблиця 3. Визначення та приклади фізичної активності різної інтенсивності

Інтенсивність	MET ¹	Приклади
Сидячий СЖ ²	1-1,5	Сидіння, напівлежання, лежання, перегляд телебачення
Незначна	1,6-2,9	Повільна ходьба, приготування їжі, легка хатня робота
Помірна	3,0-5,9	Швидка ходьба (2,4-4 милі/год), їзда на велосипеді (5-9 миль/год), бальні танці, активна йога, рекреаційне плавання
Значна	≥6	Пробіжки чи біг, їзда на велосипеді (≥10 миль/год), теніс, спортивне плавання

Примітки: ¹MET – метаболічний еквівалент. ²Сидячий СЖ (малорухлива поведінка) – будь-яка рухова активність із витратою енергії ≤1,5 MET у положенні сидючи, напівсидючи або лежачи. Положення стоячи є малорухливою діяльністю, оскільки передбачає ≤1,5 MET, але не вважається складовою сидячого СЖ.

Визначення інтенсивності тренувального навантаження за ЧСС

При визначенні інтенсивності тренувальних навантажень за ЧСС використовуються 3 показники:

порогова ЧСС (найменша ЧСС (інтенсивність), нижче якої не виникає тренувального ефекту);

пікова ЧСС (найбільша ЧСС (інтенсивність), яка може бути досягнута, але не повинна бути перевищена у процесі тренування);

середня ЧСС (ЧСС, яка відповідає середній інтенсивності навантаження даного тренувального заняття).

Розраховуються 1 з 2х показників:

відносна робоча ЧСС ($\% \text{ ЧСС}_{\text{макс}} = (\text{ЧСС}_p / \text{ЧСС}_{\text{макс}}) * 100\%$)

Наближено: $\text{ЧСС}_{\text{макс}} = 220 - \text{вік}$ (у роках).

відносний робочий приріст ЧСС ($\text{ЧСС}_{\text{врп}} = (\text{ЧСС}_{\text{рп}} / \text{ЧСС}_{\text{рз}}) * 100\%$,
де $\text{ЧСС}_{\text{рз}} = \text{ЧСС}_{\text{макс}} - \text{ЧСС}_c$, $\text{ЧСС}_{\text{рп}} = \text{ЧСС}_p - \text{ЧСС}_c$).

Орієнтовні відносні показники ЧСС для тренування витривалості

Показник	Відносна ЧСС, %	Відносний робочий приріст ЧСС, %
Порогова ЧСС	75	60
Пікова ЧСС	95	90
Середня ЧСС	85-95	80-90

Орієнтовні величини тренувального ЧСС для людей різного віку

Вік, років	ЧСС _{макс} , уд/хв	Порогова ЧСС: $60\% * (\text{ЧСС}_{\text{макс}} - 75) + 75$	Пікова ЧСС: $90\% * (\text{ЧСС}_{\text{макс}} - 75) + 75$	Середня ЧСС: $70\% * (\text{ЧСС}_{\text{макс}} - 75) + 75$
20-29	190	144	179	155
30-39	185	141	174	152
40-49	180	138	170	149
50-59	170	132	161	141
60-69	160	126	152	135

*Порогова тривалість тренувального навантаження залежить від її інтенсивності: при більш низькій інтенсивності навантаження п. б. більш тривалою.

*Загальна гранична тривалість занять ФК, при якій проявляється помітний тренувальний ефект:

● для аеробного тренування (витривалості) - 10-16 тижнів,

● для анаеробного (швидкісно-силового) - 8-10 тижнів.

*Порогова частота занять:

● для трен-ня витривалості - 3-5 раз в тижд.,

● для швидкісно-силового трен-ня - 3 рази на тижд.

У цілому, чим частіше і довше тренувальні заняття (обсяг навантаження), тим більше їх тренувальний ефект.

У людей, які займаються фізичною культурою, підвищення рівня фізичної підготовленості схоже (якщо однакові загальні енергетичні витрати) при двох режимах тренування – великої тривалості з низькою інтенсивністю і невеликої тривалості з високою інтенсивністю.

Проте, між обсягом тренувального навантаження і тренувальним ефектом немає лінійного зв'язку

Тренувальні ефекти проявляються тільки у відношенні тих провідних для виконання даної вправи органів, систем і механізмів, для яких у процесі тренування досягаються або перевищуються граничні навантаження!!!

Специфічність тренувальних ефектів проявляється:

у переважному або виключному ↑ рівня

* провідних фізичних (рухових) якостей,

* провідних енергетичних систем,

в удосконаленні

* координації рухів,

* складу і ступеня активності м'язових груп,

що беруть участь у здійсненні вправи, що тренується.

Оборотність тренувальних ефектів

Тренувальні ефекти поступово зменшуються при зниженні тренувальних навантажень нижче порогового рівня або взагалі зникають при повному припиненні тренувань (ефект детренування).

Детренованість призводить до:

зменшення числа (щільності) капілярів ураніше тренованих м'язах (декапіляризація);

стоншення (гіпотрофії) м'язових волокон;

зниження їх окислювального потенціалу, особливо в повільних м'язових волокнах. →

Диктує необхідність регулярних тренувальних занять з достатньою (пороговою або надпороговою) інтенсивністю навантажень.

Сприйнятливість до тренувальних впливів (чутливість організму до тренування, тренувальність) - це властивість живого організму змінювати свої функц-ні можливості під впливом систематичного трен-ня і характеризує схильність людини до фіз. тренування, її здатність ↑ свої специфічні функц-ні можливості під впливом систематичного специфічного фізичного трен-ня.

За величиною швидкості розвитку тренувальних ефектів
4 варіанти тренувальності:

1. **Висока швидка** великі ефекти, які найбільш швидко наростають в початковому періоді систем-х трен-нь, а потім змінюються мало, повільно наближаючись до «рівня насичення» (тах можливого тренувального ефекту).

2. **Висока повільна:** великі тренувальні ефекти, які наростають поступово, повільно.

3. **Низька швидка:** невеликі тренувальні ефекти, які наростають швидко і проявляються вже після відносно короткого періоду сист-их трен-нь, мало змінюючись у подальшому.

4. **Низька повільна:** невеликі тренувальні ефекти, які наростають повільно в процесі систематичних тренувань.

Ступінь схильності до тренувальних впливів залежить від вихідного рівня фізіологічних функцій організму, що визначається:

способом життя людини (ступенем фізичної активності);

характером харчування;

попереднім тренуванням;

спадково зумовленими, генетичними факторами (генотип):

*антропометричні та морфологічні ознаки;

*функції зовнішнього дихання (*загальна ємність легенів, залишковий і резервний обсяги, ЖЄЛ, тривалість затримки дихання, особливості реакції зовнішнього дихання на гіпоксію*);

*функції ССС (*ЧССмакс, товщина (маса) лівого шлуночка і особливості судинної мережі (капіляризація) серця, товщина стінок коронарних артерій, їх розподіл в стінках міокарда*);

*композиція м'язів (співвідношення в них повільних і швидких м'язових волокон);

*відносна м'язова сила;

*м'язова потужність;

*швидкість рухової реакції, тах частота і швидкість рухів;

*ємність енергетичних систем.

У людей з різним генотипом однакові тренування викликають неоднакові тренувальні ефекти, т.ч. чутливість організму до тренування (тренуємість) у значній мірі залежить від генотипу (приблизно 70-80% величин тренувальних ефектів генетично залежні, - визначаються спадковими особливостями організму). Межа зростання тренувальних ефектів у кожної людини генетично зумовлена. Навіть систематичне інтенсивне фізичне тренування не може підвищити функціональні можливості організму понад межу, що визначається генотипом.